באר של תורה

מאוצרותיו של הרב ראובן גולן שליט"א

מח"ס "באר של תורה", "רביד הזהב" על הל' שבת, ו"לפלגות ראובן" על הל' פסח ויו"ט

העלון יו"ל ע"י מוסדות "דרכי תורה" - רחובות

לע"נ יחיאל בן סעדיה שעירי ז"ל | גליה בת עובדיה אהרוני ע"ה

אריאלה חיה בת אהובה רוזנפלד ע"ה | אביבה בת שושנה ישראלי ע"ה

גליון 960

פרשת תולדות

דוא"ל להערות ורשימת תפוצה:

rg5740@gmail.com

054-8410805

זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ: הסוד שמאחורי תפילה מעל הטבע

על הפסוק "וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַה' וגו', וַיַּעֲתֵר לוֹ ה'" מביא המדרש (ב"ר פס"ג) משל מופלא בשם רבי לוי: "משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב – והיה זה חותר מבפנים, וזה חותר מבחוץ".

בספר "שם משמואל" (תרע"ג) מבאר האדמו"ר מסוכטשוב את עומק המשל: כאשר אדם מתפלל מתוך הרגל ולפי כוחו הטבעי, תפילתו נבחנת בצינורות הרגילים ובשערי המשפט – האם הוא ראוי להיענות אם לאו. אולם כאשר אדם מתאמץ בתפילתו למעלה מטבעו הרגיל, מידה כנגד מידה פותחים לו מן השמים שפע וישועה למעלה מדרך הטבע, ואפילו אם מצד שורת הדין אינו ראוי לכך!

פעולה זו קרויה בלשון חז"ל "חותרת" – כניסה אל אוצר המלך דרך מנהרה עוקפת, שלא דרך הפתח הרגיל שבו ניצבים השומרים והקטגורים.

ה"שם משמואל" מוסיף ומדייק בלשון המדרש האומר תחילה: "זה חותר מבפנים" (המלך הנמצא בתוך הארמון), ורק לאחר מכן "וזה חותר מבחוץ" (הבן העומד מחוץ לחומה). לכאורה היה ראוי להקדים את חתירתו של הבן, שהרי הוא המבקש ליטול את האוצר!

אלא שכאן טמון יסוד אדיר בעבודת התפילה: באמת, להתאמץ בתפילה מעבר לכוחות הטבעיים אינו דבר קל לכל אדם. לכן מגלה לנו המדרש, שברגע שהאדם רק נותן את דעתו ומקבל החלטה פנימית להתאמץ בתפילה – עוד בטרם הוציא מילה אחת מפיו – מיד הקדוש ברוך הוא מקדים ו"חותר מבפנים" לקראתו!

אותה חתירה של המלך מבפנים היא זו שמעניקה לאדם את הכוח, ההתעוררות והסייעתא דשמיא להצליח להתאמץ בתפילתו מבחוץ.

וזהו העומק בבקשה שאנו אומרים בפתח תפילת שמונה עשרה: "ה' שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ" – אנו מרגישים ששפתותינו סגורות וחתומות מלהתפלל כראוי, אך עצם הרצון והנכונות שלנו לעמוד ולהתאמץ בתפילה מעוררים את הקב"ה לפתוח לנו את השפתיים מבפנים, ולהזדרז בנו כוח להתפלל מעומק הלב.

פעמים רבות אנו ניגשים לתפילה – או לכל אתגר רוחני אחר – בתחושה שהלב אטום, שהשגרה שוחקת ושאין בנו את הלהט והכוחות לפרוץ את המחסומים שעומדים מולנו. המחשבה שלפנינו "חומה בצורה" עלולה לרפות את ידינו עוד לפני שהתחלנו.

דבריו של ה"שם משמואל" מעניקים לנו מבט מעצים ומלא תקווה: הקב"ה אינו מצפה מאיתנו לנפץ את החומה בכוחות עצמנו. כל מה שנדרש מאיתנו הוא "ניצוץ של רצון" – החלטה כנה אחת לצאת מאזור הנוחות, להתנער מההרגל ולהתאמץ מעט יותר מהרגיל שלנו. ברגע שאנו מקבלים את ההחלטה הזו בלב, אבינו שבשמים כבר מתחיל לחתור לקראתנו מהצד השני של הקיר, מרכך את המחיצות ומעניק לנו בעצמו את הכוחות להגיע עד לאוצר המלך.

צער שנבלע באור גדול

על תקופת ההמתנה של יצחק ורבקה לזרע של קיימא נאמר בתורה "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא".

ובמסכת יבמות (סד, א) דרשו חז"ל "מפני מה היו אבותינו עקרים? מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים".

ולכאורה יש להקשות, כיצד מניח הקדוש ברוך הוא, שהוא מקור הרחמים והחסד, שיהיה לצדיקים צער כה עמוק וממושך בשנות עקרותם.

בספר מליץ יושר, מאת הגאון רבי ראובן מלמד זצ"ל, שהרביץ תורה בישיבת פוניבז' לצעירים, מבאר יסוד נפלא:

משל למה הדבר דומה, לאישה היולדת בצער ובחבלי לידה קשים. ברגע שבו היא חובקת את פרי בטנה, כל הצער והכאב שחוותה מתבטלים לחלוטין ואינם נחשבים מאומה לעומת עונג הלידה והשמחה בוולד.

על דרך זו ממש ניתן להבין את צערם של האבות והאימהות הקדושים. כל הצער שחוו במשך השנים שבהן לא היו להם בנים, בטל ומבוטל כלא היה לעומת העונג העילאי שהשיגו בעת תפילתם. כי התפילה איננה רק כלי לבקשת צרכים, אלא היא מעמד של התקשרות נצחית עם הבורא, עונג רוחני שאין לו סוף וקץ, ששווה כל ייסורים שבעולם.

[חשוב לציין שלא כל אדם יכול לכתוב דברים כאלה, אולם הרב ראובן מלמד שנפטר ללא שהניח אחריו זרע של קיימא, היה סמל ודוגמא לדביקות בה' ולעבודת התפילה, כך שדאויים הדברים למי שאמרן וזכה להגיע לפסגה רמה כל כך של עונג רוחני בתפילה].

למדנו מכאן התבוננות עמוקה על מושג התפילה בכלל ועל שעות קושי בפרט. פעמים רבות מוצא האדם את עצמו במצוקה או בעיכוב מסוים, ולבו נשבר בקרבו. עליו לדעת שהחיסרון לא בא במקרה, אלא הוא הזמנה מיוחדת מדיבונו של עולם להתקרב אליו.

כשאנו עומדים בתפילה מתוך הלב, איננו רק ממתינים לישועה שתבוא בעתיד, אלא אנו זוכים כבר עכשיו לעצם המעלה הגדולה ביותר בעולם: קדבת אלוקים. הצער בעולם הזה הוא זמני וחולף, אך הדבקות שקונה האדם באותם רגעי תפילה וזעקה נשארת איתו לנצח נצחים.

לנכח אשתו: שתי זכויות האב שנחדתו בשם האם

רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו 'בן איש חי' (דרוש) ביאר רמז נפלא במילים "לנכח אשתו":

בבוא יצחק אבינו להתפלל ולשפוך שיח לפני בורא עולם על הדיון אשתו, ביקש להישען ולצדף לתפילתו שתי זכויות עצומות של אביו אברהם אבינו. שתי זכויות אלו דמוזות ומכוונות ממש כנגד שמה של אשתו רבקה:

הזכות הראשונה היא זכות בן הבקר, כאשר אברהם אבינו רץ במסירות נפש ובזריזות מופלאה להכין סעודה לכבוד האורחים, שנאמר "ואל הבקר רץ אברהם". ואמרו חז"ל ששכר מצווה זו שמרו הקדוש ברוך הוא לבניו אחריו לדורות.

הזכות השנייה היא זריזותו העצומה של אברהם להשכים בבוקר כדי לקיים את ציווי העקידה, שנאמר "וישכם אברהם בבוקר". ולימדונו חז"ל שבזכות אותה השכמה של מסירות נפש ניצולו זרעו של אברהם מקללת בלעם הרשע.

ושתי זכויות כבידות אלו דמוזות באותיות שמה של רבקה. שכן רבקה בהיפוך אותיות הוא "הבקר", וכן רבקה אותיות "הבקר". וזהו שמדייק הכתוב: "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו", כלומר שביקש והעתיד להשם יתברך על ידי אותן זכויות נשגבות העומדות ממש לנכח אותיות שמה של אשתו.

מוקדש לעילוי נשמת

אלברט בן אסתר הזן ז"ל
אליהו בן אסתר ומרדכי ז"ל

יעקב בן ליזה הלפון ז"ל
רחל בת מרדכי אריה ברחל ז"ל

שמעון בן שלום הלוי
צנעני ז"ל

שמחה בת הונצה עזרי ע"ה
איזן בן מזל הכריה נוה ז"ל

זהרה בת כאלם אברהם ע"ה
ליזה בת נאוה ע"ה

קרבן פסח של יצחק אבינו:
מדוע מילת עשיו לא עיכבה את הקרבן?

יצחק אבינו מצווה את עשו: "לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאן וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים טובים".

ולכאורה מדוע נזקק יצחק לשני גדיי עיזים, והרי די היה בגדי אחד לסעודתו? רש"י על הפסוק (בעקבות פרקי דרבי אליעזר) מבאר שאותו היום ליל חג הפסח היה: גדי אחד נועד להקרבת קרבן פסח, והגדי השני נועד לקרבן חגיגה שממנו עשו מטעמים ליצחק.

על דברי רש"י אלו מתעוררת קושיה הלכתית מרתקת, המבוססת על דברי המדרש (המובאים בפירוש בעלי התוספות לעיל כ"ה, כ"ה) שלפיהם עשיו נותר ערל ולא נימול. המדרש מתאר כי כאשר נולד עשיו אדמוני כולו, סבר יצחק אבינו שעדיין לא נבלע בו דמו מחמת חולשה, ולכן נמנע מלמול אותו ביום השמיני מחשש לפיקוח נפש. לאחד שחלפו שנה או שנתיים ויצחק ראה שמראהו האדמוני של עשיו אינו משתנה, הבין כי זהו טבעו מלידה ואין בכך סכנה, אך למרות זאת החליט שלא למולו מיד. סברתו של יצחק הייתה: "הואיל ולא מלתי אותו לשמונה ימים כמוני, אמתין עד שיהא בן י"ג שנה כמו ישמעאל אחי, ואמול אותו". אולם, כאשר הגיע עשיו לגיל שלוש עשרה, מרד וסירב למול את עצמו.

מכאן עולה תמיהה גדולה: הלכה פסוקה היא ש"מילת זכריו" (מילת בניו של אדם) מעכבת אותו מעשיית קרבן פסח. אם עשיו לא נימול מעולם, כיצד דשאי היה יצחק אבינו להקריב קרבן פסח?

ותירץ הרב מאיר שצ'יגל בספר 'שומר אמת', שבמעמד הברכות היה עשיו כבר אדם בוגר. וב"מנחת חינוך" (מצוה שצ"ב) נידונה השאלה האם מצות האב למול את בנו נמשכת גם לאחר שהבן הגדיל: דעת הרשב"א היא שחיוב האב נמשך גם בגדלות הבן, אך בספר החינוך מבואר שמצוות האב חלה רק כל עוד הבן קטן. וכן מבואר בפירוש המשניות לרמב"ם (סוף פרק י"ט דשבת) ובשו"ת הריב"ש (וכפי שצוין בהגהות שב"מנחת חינוך" החדש). לפי שיטות אלו, משעה שבגר עשיו פקעה מצותו של יצחק למולו, ולכן הערלות של עשיו לא עיכבה את יצחק מהקרבת הפסח.

עוד תירץ על פי הגמ' במסכת יבמות (ע"א ע"ב), שם מבואר כי אב החבוש בבית האסורים אינו מעוכב מעשיית הפסח מחמת בנו שאינו מהול, שכן האב מוגדר כ"אנוס" שאינו יכול לקיים את המצווה בפועל. בדומה לכך, כיוון שעשיו כבר עמד ברשות עצמו והתנגד למילה, נחשב יצחק אבינו לאנוס במילת בנו, ולכן אין בכך כדי לעכבו מאכילת הפסח.

על שני התירוצים הללו עדיין מתבקשת שאלה: הלא יצחק אבינו הקריב קרבן פסח מדי שנה בשנה. גם אם נבין מדוע לא עיכב עשיו את אביו בבגרותו, כיצד הקריב יצחק קרבן פסח בכל אותן שנים שבהן היה עשיו קטן (מגיל שנה או שנתיים ועד גיל י"ג)?

התשובה לכך טמונה בעצם שיטתו של יצחק אבינו במצוות מילה. עצם העובדה שיצחק בחר להמתין עם מילת עשיו עד גיל שלוש עשרה מוכיחה שהוא סבר כי זמנה של מצוות מילה (לפני מתן תורה) הוא אך ורק בשני מועדים קבועים – או ביום השמיני כפי שנימול הוא עצמו, או בגיל שלוש עשרה כפי שנימול ישמעאל – אך לא בשנים שביניהם. שהרי אילו סבר יצחק שמוטלת עליו חובת מילה בכל יום גם לאחר שחלף היום השמיני, ודאי לא היה משהה את המצווה וממתין עד גיל י"ג. ממילא, לשיטתו של יצחק, בכל אותן שנות ביניים שבהן עשיו היה קטן לא חל עליו כל חיוב למולו, וממילא לא היה בכך כדי לעכבו מהקרבת קרבן פסח.

מצה, ארבע כוסות והסיבה:
שלושת ההבדלים המופלאים בין סעודת יעקב לסעודת עשיו

התבוננות מדוקדקת בפסוקי הפרשה המתארים את הגשת המטעמים ליצחק אבינו מעלה שלושה הבדלים בולטים בין הסעודה שהגיש יעקב לבין זו שהביא עשיו:

לחם: אצל יעקב נאמר שהביא לאביו גם לחם ("וְאֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה"), ואילו אצל עשיו לא מוזכר לחם כלל.

יין: אצל יעקב נאמר "וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיִּשְׁתְּ", בעוד שאצל עשיו הבאת יין אינה נזכרת.

ישיבה: יעקב מבקש מאביו "קוּם נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי", ואילו עשיו אומר "יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ" בלא להזכיר ישיבה.

וכתב המהרי"ל דיסקין שפשר ההבדלים הללו מתבאר להפליא על פי דברי רש"י (לעיל כ"ז, ט' בשם פרקי דרבי אליעזר), שלפיהם אותו מועד שבו ציוותה רבקה על יעקב לקחת "שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים" היה ליל חג הפסח – גדי אחד הוקרב לקרבן פסח והשני נעשה מטעמים.

לאור זאת מתבארים הפרטים שהוסיף יעקב כחלק ממצוות ליל הסדר:

הלחם שהביא יעקב היה מצה ("לחם עוני"); והדברים קל וחומר – אם אצל לוט נאמר "וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ" (בראשית י"ט, ג') ופירש רש"י שפסח היה וביקש לקיים מצוות מצה, על אחת כמה וכמה שיעקב אבינו יביא לאביו יצחק מצה בליל הפסח.

היין שהגיש יעקב היה יין של ארבע כוסות. [ובספר משלחן רבי אליהו ברוך לדבי אליהו ברוך פינקל הוסיף לבאר לפי זה, שבמקרא מוזכרת שתית היין לאחר האכילה, ומדובר בשתי הכוסות האחרונות של ליל הסדר – כוס שלישית ורביעית. והדבר מרומז בטעמי המקרא על המילים "וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיִּשְׁתְּ" המוטעמות בטעם הנדיד "מירכא כפולה", שעל פי ה"משך חכמה" רומז לכך ששתה פעמיים – כנגד כוס שלישית וכוס רביעית].

הבקשה "שְׁבָה" מכוונת לדין הסיבה: כפי שמבאר רש"י על אתר ש"שבה" היינו לשון מיסב על השולחן (ומתורגם באונקלוס "אִסְתַּחַר"), לקיים מצוות הסיבה בליל הסדר.

מתוך הבנה זו מואירת באור חדש תגובתו של יצחק לעשיו: "וְאֹכַל מִכֹּל בֻּטְרֵם תָּבוֹא". לכאורה הדבר תמוה: מדוע סירב יצחק לטעום ולו מעט מתבשיליו של עשיו כדי להפיס את דעתו?

אלא שעל פי ההלכה ידיו של יצחק היו כבולות: יעקב כבר האכיל את אביו את ה"אפיקומן" (בשר קרבן הפסח הנאכל על השובע בסוף הסעודה), והלכה פסוקה היא ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" – נאסר על יצחק לטעום כל מאכל נוסף באותו הלילה!

זהו העומק בדברי יצחק לעשיו: "בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ". אונקלוס מתרגם "בְּחָכְמְתָא", ורש"י מפרש: "במרמה – בחכמה" – וחלק מאותה חכמה הלכתית של יעקב היה להאכיל את יצחק גם את האפיקומן, ובכך לנעול בפניו את האפשרות ההלכתית לאכול מצידו של עשיו.

ועל כך הוסיף הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, שהמילה "במרמה" עולה בגימטריה 287 (רפ"ז) – בדיוק כמנין "אפיקומן"!

לאור הדברים הנ"ל מתיישב היטב מדוע אצל עשיו נעדרו לחלוטין הלחם, היין וההסיבה. עשיו, בהיותו "הבן הרשע" של ההגדה האומר "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם" – לכם ולא לו – התנגד למצוות ליל הסדר ולא הביא לאביו לא מצה, לא יין של ארבע כוסות ולא הצעה להסיבה, אלא הסתפק אך ורק בהבאת הציד שנצטווה עליו ישירות על ידי אביו מכוח מצוות כיבוד אב שבה הקפיד.

סוד ריח הבגדים וההשפעה על הסביבה

על הפסוק "וירח את ריח בגדיו ויברכהו, ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'", מביא רש"י את תמיהת חז"ל: "הלא אין ריח רע יותר משטף עזים? אלא מלמד שנכנס עמו ריח גן עדן".

בספר 'קול יהודה' להגאון רבי יהודה צדקה ראש ישיבת פורת יוסף דקדק מדוע הדגיש הפסוק דווקא את ריח המלבושים, ולא ציין את ריחו של יעקב עצמו. הרי אם נכנס עמו ריח גן עדן, בוודאי שקדושה זו אפפה את כולו ונספגה גם בגופו. מדוע אם כן ייחסה התורה את הריח הטוב לבגדים.

וביאר רעיון נפלא: כל עוד אדם שומר את מעלותיו וזכויותיו לעצמו בלבד, ואינו דואג לסביבתו ולדורות את הזולת, עדיין אין השלמות הזו ראויה לברכה שלמה. תפקידו של עובד השם הוא להקרין ממעלותיו הלאה ולהביא רוח של טהרה וידאת שמים לכל מקום שאליו הוא מגיע.

הבגדים המקיפים את האדם רומזים לסביבה החיצונית העוטפת אותו. כאשר נוכח יצחק אבינו לדאות שריח גן עדן של יעקב מתפשט ואינו נשאר רק בקרבו פנימה, אלא ניכר היטב גם בבגדיו המייצגים את הסביבה כולה, ידע שהשפעתו הגיעה לכל סביבתו, ועל כן בירכו בלב שלם: "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'".

יסוד זה מהווה מודה דרך בעבודת הכלל והפרט. מעלתו האמיתית של בן תורה איננה נמדדת רק בדלתו הסגורה, אלא ביכולתו להקרין מנועם מידותיו, מאור תורתו ומחום לבו אל כל סובביו.

כאשר יהודי משפיע לטובה על שכניו, על מכריו ועל כל מי שבא עמו במגע, הוא מעלה את כל סביבתו עמו, ובכך הוא זוכה לפתוח את מעיינות הברכה וההשפעה ממרום.

שיעורי הרב דאבן גולן במוקדן נשואים
ב"קול הלשון בטל' 56-81-71-0733

שותפות בזיכוי הרבים של "באהה של תורה"!

הסות שבועית בלעדית: הקדשת הגיליון כולו לברכה,
לרפואה או עילוי נשמה 250 ש"ח.
הקדשה אישית (במסגרת ייעודית): 50 ש"ח.
לפרטים ניתן להתקשר או לשלוח הודעה לטל' - 054-2637798

רשימת השיעורים של הרב דאבן גולן שליט"א בבהכ"נ "דרכי תורה"
ימים א – ה | הלכות שבת – בין מנחה לערבית
יום ראשון | מוסר ספר פלא יועץ 12:15
יום שלישי | שלום בית וחינוך הילדים 12:15
יום שלישי | סמיכת הבר הלכות מצות התלויות בארץ 20:30
יום רביעי | טור בית יוסף מלאכות שבת 20:30
יום חמישי | שיחה לפרשת השבוע 17:20
שבת קודש | גמרא מסכת מגילה 14:45 | חזון עובדיה הלכות
שבת 15:45 | אור החיים הקדוש כרבע שעה לפני צאת הכוכבים

058.6000441